

Budistlike tekstide uurimise piire kombates — Tiibeti budismi kõrgemad tantrad

Kadri Raudsepp

Sissejuhatus vadžrajaanasse

Kuigi budismi tuleks mõista kui loovat traditsiooni, mis õigustatult oma India juuri lihtsalt ei kopeerinud, vaid kohandus suurepäraselt kohalike tingimustega,¹ põhjustades uute tekstide ja meeleharjutustehnikate tekke, ütlevad traditsioonilised allikad, et Buddha õpetusi on kokku 84 000. Neid käsitletakse kui vastumürke erinevatele hädadele — 21 000 õpetust on vastumürgiks ihaldamisele, 21 000 õpetust vihale, 21 000 õpetust teadmatusele ning 21 000 õpetust nende hädade kombinatsioonile. Ka jaotatakse Tiibeti traditsiooni järgi kõik õpetused kolmeks suureks sõidukiks, milleks on:

- *Theg pa dman pa* — väike sõiduk;
- *Theg pa chen po* — suur sõiduk;
- *Rdo rje theg pa* — vadžrasõiduk ehk teemantsõiduk ehk purustamatu sõiduk.

Vadžrasõidukit tuntakse ka salajaste mantrate sõiduki nime all (*gsang sngags kyi theg pa*), mida peetakse Tiibeti budismis kõrgeimaks teeks.

¹ Matthew Kapstein. *Tibetan Assimilation of Buddhism*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2000, lk 4.

See on kõrgeim, sest pakub lõppeesmärgi saavutamiseks ehk virgumiseni jõudmiseks kiireid ja erinevaid vahendeid (*thabs*). Lisaks kiirusele ja paljudele osavatele vahenditele ületab salajaste mantrate sõiduk suutrasõidukit ehk suurt sõidukit ka õndsuskogemuse poolest, mis tähendab, et selles kogemuses puuduvad igasugused jämedad füüsilised ja vaimsed tunded.²

Vadžrajaana tekstid on tantrad (*rgyud*). *gSar ma* ehk uute koolkondade puhul³ on tantrajaotus neljaosaline: 1) *bya rgyud, kriyātantra* ehk tegevustantra; 2) *spyod rgyud, caryātantra* ehk käitumistantra; 3) *brnal 'byor rgyud, yogatantra* ehk ühendustantra, mis on tuntud kui välised tantrad, ja 4) *rnal 'byor bla na med pa'i rgyud, anuttarayogatantra* ehk ülilm ühendustantra, milles sisalduvad sisemised tantrad. Vana koolkonna (*rnying ma*) puhul⁴ on väliste mantrate jaotus sama, kuid erinevused on sisemiste mantrate jaotuses, mis siinsel juhul on kolmeosaline: 1) *rnal 'byor chen po's rgyud, mahāyoga* ehk 'suure ühenduse tantra'; 2) *rjes su rnal 'byor gyi rgyud, anuyoga* ehk 'järgneva ühenduse tantra'; 3) *rdzogs pa chen po, ati yoga* ehk 'Suur Täius'. Mõlemate koolkondade kõrgemad sisemised tantrad jagunevad omakorda alaliikideks. Uute koolkondade *anuttarayoga* tantrad jagunevad 1) isa-, 2) ema- ja 3) mitteduaalseteks mantrateks. Vana koolkonna *rdzogs pa chen po'* alaliiki kuuluvaid tantraid jagatakse samuti kolmeks tsükliks: 1) *sems sde* ehk meelesõnase seeria, 2) *klong sde* ehk avaruse seeria ja 3) *man ngag sde* ehk salajaste juhiste seeria.

Samuti öeldakse, et kõik tantrad kuuluvad salajaste mantrate⁵ kategooriasse, mille puhul eristatakse salajasuse erinevaid astmeid. Nõnda jaotatakse salajased mantrad 1) välisteks, 2) sisemisteks, 3) salajasteks ja 4) ülisalajasteks.

² Jamgön Kongtrul Lodrö Thaye, Kalu Rinpoche translation group. The Treasury of Knowledge: Book Six, Part Four: Systems of Buddhist Tantra, The Indestructible Way of Secret Mantra. Ithaca, New York: Snow Lion Publications, 2005, lk 84–85.

³ Uued koolkonnad on budismi hilise leviku ajal alguse saanud koolkonnad: sakja, kadam, kagjü ja geluk.

⁴ Vana koolkond on lühidalt öeldes Tiibetis 8. sajandil Padmasambhavast alguse saanud koolkond.

⁵ Neid tuleb mõista kui eri tüüpi mantrate lausumisi: 1) salajased mantrad (*gsang sngags*), 2) teadmismantrad (*rigs sngags*) ja 3) dhāraṇī-mantrad (*gzungs sngags*) ehk pikemad vormelid. Seda on põhjalikult selgitatud: Jose Ignacio Cabezon. The Buddha's Doctrine and the Nine Vehicles: Rog Bande Sherab's Lamp of the Teachings. Oxford University Press, 2013, lk 109–110.

Tekstide ja juhiste veel üks võimalikke liigitusi on kolmeosaline jaotus: 1) tantrad (*rgyud*), 2) *sādhana*'d (*sgrub thabs*) ehk teostusmeetodid ja 3) salajased juhised (*man ngag*). Kaks esimest põhinevad tantral.

Vadžrajaanas kasutatakse palju kiireid meetodeid, mis viivad mahaajaana filosoofilise vaate tõelise mõistmiseni, milleks on äärmustest ja keerukusest vaba isikute ja nähtuste tühioleku mõistmine. Kui asutakse vadžrajaana teele, mis sisaldab palju erinevaid meetodeid, peab harjutaja nendega seoses andma mitmeid lubadusi ja võtma enesele mitmeid kohustusi. Üks vadžrajaana alati rõhutatud põhijooni on selle salajasus. Kuna salajasust on selgitatud erineval moel, oleks siinkohal paslik anda lühike ülevaade sellest, kuidas Tiibeti traditsiooni õpetajad on salajasust kirjeldanud. Enne seda on aga oluline meenutada tantrate tähtsamaid tunnusoone, et näha, millisel hetkel muutub salajasuse aspekt oluliseks.

Tantrate tunnusooned

Tantrat (*rgyud* — 'järjepidevus'), vadžrajaana alusteksti võib kirjeldada kui loomulikku järjepidevust või katkematut voolu, mis voolab teadmatuses virgumiseni. Nõnda viitab see aluse, tee ja vilja järjepidevusele (*gzhi, lam, 'bras bu*), mis koos moodustavad dünaamilise protsessi, mille kaudu saavad virgumisseisundi viljad täielikult ilmsiks. Tee järjepidevuse kaudu (*lam gyi rgyud*) teostub ajatult kohaloleva aluse järjepidevus (*gzhi'i rgyud*) kui tulemise ehk vilja järjepidevus (*'bras bu'i rgyud*). Kuna tantrad sisaldavad keerukaid tehnikaid, mis erinevalt suutratetest võimaldavad meelehäiritusi, nagu kiindumist (*rāga*) ja vihkamist (*dveṣa*) ilma loobumise või kõrvaleheitmiseta muundada mõistmise õndsaks seisundiks, võib harjutaja arendada oma meeles katkematut järjepidevust algse tavameele, teel tekkinud kõrgema meeleseisundi ja tulemise, täielikult virgunud meele vahel.

Tantraid kirjeldatakse tavaliselt kümne omaduse kaudu. Tiibeti budismi ningma traditsiooni järgi on need järgmised: 1) vaade (*lta ba*) — erinevalt *sūtrayāna* põhjuslikust sõidukist pole tantrates *tathāgatagarbha* vaid tühipaljas virgumise potentsiaal, vaid ka iga olendi puhas ja täiuslik (virgunud) loomus; 2) keskendumine (*ting nge 'dzin*) — vadžrajaanas võtab keskendumine erinevaid vorme, sisaldades ka loomisfaasi (*bskyed rim*) ja täiusefaasi (*rdzogs rim*); 3) käitumine (*spyod pa*),

mille puhul on kaks lähenemist — osavad vahendid, mis võivad sisaldada nii tavapärast ehk mahajaanast lähtuvat „mõistlikku“ käitumist kui ka tavapäratut käitumist, mida vahel nimetatakse „hulluks tarkuseks“; 4) *maṇḍala* (*dkyil 'khor*) — tähistab olemuselt kõikide nähtuste täielikult võrdväärset ja puhast mõõdet, mis avaldub *dharmadhātu* ehk sead-musevallana; 5) pühitsus (*dbang*) — vadžrajaana teele sisenemise uks; pühitsuse annab vadžraõpetaja (*rdo rje slob dpon*), kes pühendab õpilase teatud virgunud olendi *maṇḍala*'sse, mille kaudu see saab loa viia läbi rituaalseid tegevusi; 6) kohustused (*dam tshig*) — pühitsemisrituaali kaudu tekkinud õpetaja ja õpilase vaheline side, sisaldab erinevaid kohustusi, mille täitmisest ei tohi kunagi kõrvale kalduda; 7) *sādhana* (*sgrub thabs*) — teostusmeetod, mille abil saavutatakse kõik eesmärgid; 8) ohvriannid (*mchod pa*) — kiire meetod pälvimuste kogumiseks; 9) virgunud tegevused (*phrin las*) — neid saab teostada vaid pärast *sādhana* vilja saavutamist; 10) mantrad, mida tuleb lausuda, ning mudrad ehk rituaalsed žestid, mida tuleb sooritada (*sngags* ja *phyag rgya*).

Erineva kategooria tantrate puhul on alus, tee ja vili erinevad.⁶ Ningma koolkonna sisemiste tantrate kõrgemaid tekste, mis kuuluvad *rdzogs pa chen po* kategooriasse, ei nimetata tantrateks, mistõttu ei sisaldu nendes ka kõik tantrate kümme tunnusjoont. Neid nimetatakse juhenditeks (*lung*) või salajasteks juhisteks (*man ngag*)⁷. Lisaks nimetatakse *rdzogs pa chen po*'t ka isevabanemise teeks, mis vastandub tantrate muundamisteele.⁸ Kuna seda peetakse ningma koolkonnas kõikide teede ja tasemete tipuks, rakenduvad siinkohal ranged salajasuse reeglid.

Tantrate kümne tunnusjoone hulgas seonduvad vadžrajaana salajasuse-teemaga eelkõige kaks punkti: pühitsus ja kohustused. Iga tantraliigi puhul on need kaks punkti tantrate harjutamise vajalikeks eeldusteks. Kui pole pühitsust, siis pole luba tantrat harjutada; kui ei täideta kohustusi, pole harjutamisel mõtet. Just nendest kahest aspektist tulebki järgnevalt tantrate salajasusega seonduvalt täpsemalt juttu.

⁶ Tantra kümne tunnusjoone lühiülevaate võib leida Philippe Cornu entsüklopeediast *Dictionnaire encyclopédique du Bouddhisme*. Paris: Seuil, 2001, lk 563–575.

⁷ Sam van Schaik. *Early Days of Great Perfection*. — *Journal of the International Association of Buddhist Studies* (JIABS), 2004, nr 1, Vol. 27, lk 201.

⁸ John Myrdhin Reynolds. *Golden Letters: The Three Statements of Garab Dorje, First Dzogchen Master*. Ithaca, New York: Snow Lion Publications, 1996, lk 14.

Salajaste mantrate salajasus

Tantrate salajasele loomusele viitab selle alternatiivne nimi, milleks on *gsang sngags* ('salajased mantrad'). Etümoloogiliselt tähistab sanskriti keeles *man* sõnas *mantra* verbi 'mõtleva' või 'meelt' (*manas*). *Tra* tähendab 'tööriista'. Seega oleks siinkohal otsetõlge 'meele tööriist'. Aga Tiibeti traditsioonis on definitsiooniks „see, mis kaitseb meelt“ (tavataju eest).⁹ Kuigi mõisteid *tantra* ja *mantra* kasutatakse tihtipeale sünonüümidenä, on nende tähenduses ka teatavaid erisusi. *Mantra* tähistab tõelusest puhast teadvelolekut, samal ajal kui *tantra* rituaale ja spetsiifilisi tegevusi.¹⁰

Kuna väljendis „salajased mantrad“ sisaldub ka sõna *gsang* ('salajane'), tekib küsimus, miks on need salajased ning kelle eest neist peaks salajas hoidma? Rog Bande Shes rab 'Od selgitab salajaste mantrate tähendust järgnevalt:

Neid hoitakse salajas (*gsang*) nende eest, kes on ebasobivad anumad (õpetuse vastuvõtjad), ning seda soovitatakse (*bsngags pa*) neile, kes on sobivad anumad. Seega nimetatakse neid salajasteks mantrateks (*gsang sngags*).¹¹

Kõiki kavatsusi ühendavas suutras (mDo dgongs pa 'dus pa) on öeldud:

Seda soovetäitvat kalliskivi, suurt saladust
ei kahjusta ükski häda.
Rumalate hüve nimel
hoitakse seda kaastundlike vahendite abil äärmises salajasuses.¹²

Jamgön Kongtrul ütleb, et otsetõlkes tähendab *gsang sngags* ühelt poolt 'salajast lausungit', sest seda lausutakse salaja ja varjatud paigas; teiselt poolt tähendab salajasus siin aga seda, et see jääb asjasse mittepühendatud isikule arusaamatuks.¹³ Kuna see on asjasse mittepühendatule

⁹ Jamgön Kongtrul Lodrö Thaye, Kalu Rinpoche translation group 2005, lk 74–87.

¹⁰ *Ibid.*, lk 14.

¹¹ Cabezon 2013, lk 109.

¹² *Op. cit. ibid.* *Gsang chen yi bzhin nor bu 'di/ skyon yod nyes pa ma yin ste/ blo chung rnam la phan don du/ thugs rje thabs kyis shin du gsang/*, lk 109.

¹³ Jamgön Kongtrul Lodrö Thaye, Kalu Rinpoche translation group 2005, lk 85.

mõistetamatu, on sellel ka iseendas salajasuse aspekt.¹⁴ See tähendab, et need, keda pole teatud tantrasse pühendatud, ei suuda selle tähendusest aru saada isegi siis, kui nad on seda õppinud.

Nagu juba varem mainitud, tuleb salajaste mantrate harjutamise luba läbi pühitsemistseremoonia. Ronald Davidsoni järgi põhineb pühitsemistseremoonia (*abhiṣeka*) keskaegse India valitseja kroonimistseremoonia mudelil.¹⁵ Selle aspektide hulgas on öeldud, et pühitsemisrituaali kaudu saab isik õiguse teostada rituaalseid meetodeid, mis varieeruvad rahulikest raevukateni.¹⁶ Tantraülekanne sisaldab endas ka õpetaja-õpilase suhtesse sisenemist, mis tähendab, et tantrameetodeid tuleb väliste isikute eest salajas hoida. Salajasus ja vadžraõpetajale pühendumine on kohustuste (*dam tshig*) või “püha sideme” tahud, mis kaitsevad nii õpilast kui ka õpetuste terviklikkust.¹⁷ See näitab kahtlusteta, et õpetuse suulise edasiandmise tahk on vadžrajaanale sisemiselt omane — õpetused antakse vahetult õpetajalt õpilasele. Seega pole traditsioonilise vaate järgi mingi tantrateksti õppimine või sellega töötamine ilma eelneva pühitsuseta ning igapäevase harjutamiseta lubatud või peetakse seda lihtsalt kasutuks, kui mitte öelda kahjulikuks.

Salajasus ja valed vaated tiibeti vadžrajaana varajases traditsioonis

Kogu Tiibeti budismiajaloo vältel on salajasuse tahke siivselt hoitud. Siiski on vahel löödud häirekella, et salajasus on kaotsi läinud ning tantraid harjutavad ka need, kes pole saanud korralikku pühitsust, või need, kes tantrate tähendust tegelikult ei mõista. Erinevatel aegadel on salajaste mantrate allakäiguprobleemid olnud erinevatel põhjustel regulaarselt arutlusel.

¹⁴ Trungpa, Chögyam and Chödzin, Sherab. *The Lion's Roar: An Introduction to Tantra*, Boston: Shambala Publications, 1992, lk 144.

¹⁵ Davidson, Ronald. *Indian Esoteric Buddhism*, New York: Columbia University Press, 2003, lk 121–131.

¹⁶ *Ibid.*, lk 121.

¹⁷ Reginald A. Ray. *Secret of the Vajra World: The Tantric Buddhism of Tibet*. Boston: Shambhala Publications, 2001, lk 203–207.

Kui vaatame tagasi budismi varajasse ajalukku Tiibetis, täpsemalt aega, mis järgnes Tiibeti impeeriumi kokkuvarisemisele umbes aastal 842, siis võib Dunhuangi dokumentide hulgast leida huvitava teksti, millele viitab Sam van Schaik.¹⁸ See kirjeldab budismi allkäiku, kuna liiga palju on neid, kes harjutavad salajasi õpetusi ehk tantraid:

Vigadesse eksinud õpetajad,
kes ei suuda mõista meditatiivse kogemuse astmeid,
ei tea tavatähendust ületavast tähendusest midagi.
Iga saja õpilase kohta on tuhat õpetajat
ja keegi ei kuula enam Püha Seadmust.
Igas külas on kümme õpetajat
ja vadžraabiliste arv on loendamatu.
Igaüks mõtleb: “Olen virgunud olendi teostanud.”
Kui taolisi on lõpuks nii palju,
kas vadžrakeha nii mitte ei hävine?

Värsiread näitavad selgelt, et toimumas on midagi, mis on vadžrajaana salajasusele selgeks ohuks – väidetavalt on liiga palju tantraõpetajaid, kelle teostuse tase on pigem küsitav. Siiski pole meil võimalik nende ridade põhjal järeldada, kas siinkohal on tegemist kellegi isikliku liialdatud arvamusega või kirjeldavad need värsid tõesti tolle ajastu üldist olukorda.

Varase *phyi dar'i*, budismi hilise leviku perioodil pole tantrate salajasusega seotud probleemid tuntud poleemiliste kirjatükkide põhiteemaks. Pigem kirjutatakse teatud tantratekstidest ja meetoditest, mida sündivate uute koolkondade järgijad peavad budismile ohtlikuks. Näiteks kaebleb Lääne-Tiibeti valitseja Lha bla ma Ye shes 'od oma ediktis (*bka'*

¹⁸ Sam van Schaik. The Decline of Buddhism: Did Lang Darma Persecute Buddhism? — <http://earlytibet.com/2008/03/13/did-lang-darma-persecute-buddhism/> — <https://www.tantric-studies.uni-hamburg.de/> (viimati vaadatud: 14.04. 2015).

*/drod dang tshod dang ma sbyar ba'i/
/nor kar bor ba'i slob dpon gyis/
/'jig rten 'das pa'i don myi rig/
/slob ma brgya la slob dpon stong/
/lha chos nyan pa'i myi ma chis/
/grong tsan gcig la slob dpon bcu/
/las kyi rdo rje gra[ng]s kyang myed/
/kun kyang lha ru 'grub snyam ste/
/mjug du sde tsan mang po yis/
/rdo rje phung po bzhig ga re/*

shog; kirjutatud umbes aastal 985) selle üle, et budism on täielikult alla käinud ning kõikjal kinnitavad kanda valeõpetused.¹⁹

Salajasusega seotud on eelkõige kirja teine pool, kus hurjutatakse niinimetatud külatantriste. Muu hulgas öeldakse, et neil pole mahajaanast mingit aimu. Edikti autor kaebab, et kuigi dharmakuningate ajal keelustati kõik praktikad, mis ei olnud Buddha sõnadega kooskõlas, ei õnnestunud vaatamata nende suurtele pingutustele väärpraktikate levikut peatada. Lha bla ma Ye shes 'od loetleb üles „külatantristide“ peamised eksimused. Ta ütleb, et nad „praktiseerivad valeõpetust, mille nimi on dzogtšen“ ja mis „Tiibetis õitseagu naudib“. Ta ütleb detailidesse lasikumata: „Selle õpetuse vaade on ekslik.“ Lisaks väidab ta: „Tiibetis levivad ka ketserlikud tantrad, mis näivad budistlikena [kuid tegelikult seda pole].“ Hiljem ütleb ta: „Kuna 'vabastamine' (*sgrol ba*, mida tõlgendati kui tapmist) on populaarseks muutunud, saavad seetõttu kannatada nii kitsed kui ka lambad,“ ning kuna „populaarseks on saanud ka 'ühine mine' (*sbyor ba*, seksuaalrituaalid), on see põhjustanud erinevast klassist pärit inimeste segunemise.“²⁰

Kui heita kõrvale autori põhjendamatud hinnangud, on tegemist väärusliku dokumendiga, sest see heidab valgust 10. sajandi lõpus levinud budistlikele praktikatele ja meetoditele. Siit näeme ka, et autori põhimureks ei olnud siinkohal tantrate salajasus või salajasuse paljastamisega seotud probleemid. Pigem muudab teda murelikuks mõnede meetodite ja rituaalide valestimõistmine. Samas vaimus lüüakse häirekella ka teises samast ajastust pärinevas poleemilises tekstis, mille autorsus on tõenäoliselt valesti omistatud 11. sajandi tuntud õpetlasele 'Gos Khug pa Lhas Btsas'ele. Ka teda häirib „vale ja määritud Seadmuse levik.“²¹

Kuigi salajasus pole nendes budismi hilise leviku varajastes poleemilistes tekstides esiplaanil, siis kaudses mõttes on see teemaga loomulikult seotud. Kõigis neis kritiseeritakse peamiselt tekste, mida peetakse loomu

¹⁹ Samten G. Karmay. *The Ordinance of Lha bla ma Ye shes 'Od: In The Arrow and the Spindle. (Studies in History, Myths, Rituals and Beliefs in Tibet.)* Kathmandu: Mandala Book Point, 1988, lk 14.

²⁰ *Ibid.*, lk 15: *sbyor ba dar bas mi rigs 'chol ba 'dres*.

²¹ 'Gos Lhas btsas'ele omistatud „sNgag Log Sun 'Byin“ on täielikult ära toodud Sog bzlog pa Blo gros Rgyal mtshani teoses Nges don 'brug sgra, mida täiendavad ka Sog bzlog pa kommentaarid, lk 475–488. Kuna tekstis esineb palju ortograafiavigu, jäeldab Sog bzlog pa pärast põhjalikku analüüsi, et seda ei saanud kirjutada nii hea õpetlane nagu seda on 'Gos Lhas Btsas.

poolest salajasteks, ehk siis kõrgemaid tantraid, mille puhul tuleb hoolikalt jälgida, kas tegemist on sõnasõnalise või üle kantud tähendusega. Kui teatud tantraõpetus on edasi antud ebaküpsele õpilasele, kes on seda vääriti mõistnud, ja kes neid õpetusi ja rituaale tolle aja poleemiliste tekstide autorite arvates levitab, siis põhjustab see Seadmuse allakäigu. Millist rolli mängisid nende tekstide kirjutamisel poliitilised ja ideoloogilised tegurid ning kelle huvides toimiti, kui prooviti teatud õpetusi valeõpetustena näidata, on muidugi hoopis teine teema.

Kui salajasus paljastatakse ...

On kirjeldatud palju juhtumeid tagajärgedest, mis on seotud tantrate salajasuse paljastamisega. Abhayakaragupta (surnud 1125) ähvardab, et keelust üleastujaid, neid, kes tunnevad „salajast keelt“, kuid kasutavad seda nende ees, keda pole sellesse pühendatud, tabab saladuste paljastamise eest nakkushaigus või suur häda.²² Seega igaüks, kes on pühitsuse saanud, peab täitma töotusi, mis on pühitsuse „elu“.²³ Töötused kuuluvad keeldude ja kohustuste kategooriasse. Töötused, mis on keelud, puudutavad neljateist põhieksimust ja kaheksat (vahel ka üheksat) teisest eksimust.²⁴ Kohustused puudutavad viie buddhaperekonna töotusi, keskendumisharjutustega seoses antud töotusi, käitumise, eluviisi ja rituaalesemete kasutamise (teatud rituaalesemed peavad inimesega alati sümboolselt kaasas olema) seotud töotusi.²⁵ Neliteist põhieksimust

²² Davidson 2003, lk 267.

²³ Jamgön Kongtrul Lodrö Thaye, Kalu Rinpoche translation group 2005, lk 236.

²⁴ Alexander Berzin kirjeldab Tiibeti budismi *gsar ma*-koolkondade neljateist põhieksimust järgnevalt: 1) vadžraõpetaja põlastamine või halvustamine; 2) virgunu sõnadega vastuollu minek; 3) viha pärast vadžraõdede ja -vendade puudustele osutamine; 4) olendite vastu lahkuse ja kaastunde otsasaamine; 5) *bodhicitta*'st loobumine; 6) omaenese või teiste uskumuste naeruvääristamine; 7) salajaste õpetuste avaldamine ebaküpsetele; 8) oma keha elementide teotamine või kuritarvitamine [oma keha kahjustamine]; 9) tühjuse vaatest loobumine; 10) pahatahtlike inimeste vastu lahkuse ülesnäitamine; 11) tühjuse üle jätkuvalt mitte mediteerimine; 12) Buddha seadmusse uskujate eemalepeletamine; 13) tantrameetoditega seonduvate ainete (*dam rdzas*) kasutamata jätmine; 14) naiste naeruvääristamine. Vt http://www.berzinarchives.com/web/en/archives/practice/material/vows/general_tantra/common_root_tantric_pledges.html (vaadatud 14.04.2015).

²⁵ Jamgön Kongtrul Lodrö Thaye, Kalu Rinpoche translation group 2005, lk 236.

on seotud *gsar ma* ehk uute koolkondade tantratega. Vanas ehk ningma koolkonnas peetakse kõrgeimaks kolme põhitöötust. Need on seotud keha, kõne ja meelega: 1) kehatöötus — õpetaja austamine; 2) kõnetöötus — jätkuvalt lausuda spetsiifilise virgunud olendi mantraid ning sooritada mudraid, ja 3) meeletöötus — hoida pühitsusega seotud tantraõpetusi salajas.²⁶

Uute koolkondade nimestikus on salajasusega seotud 7. põhieksimus — salajaste õpetuste avaldamine neile, kes pole õpetuse saamiseks valmis; vana koolkonna loetelus on salajasusega seotud 3. töötus, meeletöötus — hoida tantraõpetusi saladuses.

Alexander Berzin viitab juhtumitele, mille puhul tuleb salajasuse paljastamist käsitleda kui põhieksimust:

Jagamatute ja salajaste õpetuste selgitamine piisavate detailidega kellelegi, kelle kohta me kindlalt teame, et ta pole selliste õpetuste vastuvõtmiseks küps, ning kellel on nüüd seeläbi piisavalt infot, et seda salajast õpetust ise järele proovida, ning kes nendest juhustest üldjoontes aru saab. Ainukeseks erandiks on juhtum, kui selgituse järele on suur vajadus, näiteks, kui on vaja ümber lükata tantrate kohta ringlevat valeinfot, vigaseid või vastuolulisi vaateid. Akadeemilisel moel üldise tantrateooria selgitamine, mis pole praktiseerimiseks piisav, pole veel põhieksimus. Siiski nõrgestab selline tegevus tantrapraktika tõhusust. Mingi viga pole aga see, kui

²⁶ Ningma traditsioonis on mitmeid erinevaid töötuste liigitusi. Kõige laialdasem lähenemine on jaotus kolmeks põhitöötuseks, millele lisanduvad 25 lisatöötust, mis omakorda jagunevad viielisteks gruppideks: 1) viis, mida tuleb vastu võtta, milleks on viis nektarit: roe, uriin, seemnevedelik, veri ja inimliha; 2) viis, mida ei tohi kõrvale heita: iha, viha, teadmatuse, uhkuse ja kadeduse määritus; 3) viis, mis tuleb omandada: vabastamise ja ühinemise rituaalid (*sbyor bsgrol*); 4) viie teadmine, milleks on osakesed, elemendid, meeleobjektid, püha aine (viis liha) ja nende puhta loomusega seotud omadused; 5) viis, mida tuleb saavutada: Buddha keha, kõne, meel, head omadused ja tegevused.

Varem on näiteks *Guhyagarbhatantras* ära toodud viis järgmist põhitöötust: 1) mitte iialgi ülimat [sõidukit] kõrvale heita; 2) alati õpetajat austada; 3) mantralausumist ning mudrate sooritamist mitte kunagi katkestada; 4) suhtuda sõbralikkuse-lahkusega neisse, kes sisenevad tõelisele teele; 5) salajase tõe teistele mitteavaldamine. Vt Sam van Schaik, *The Limits of Transgression: The Samaya Vows of Mahayoga*. — http://earlytibet.files.wordpress.com/2007/06/vanschaiik_2010.pdf (viimati vaadatud: 14.04.2015). Täieliku ülevaate ningma koolkonna töötustest vastavalt erinevatele sõidukitele ja tasemetele leiab Gyurme Dorje artiklist *The rNying ma Interpretation of Commitment and Vow*. — Tadeusz Skorupski. (Koost.) *The Buddhist Forum*. Vol. II: 1988.–1990. aasta seminarid. Tring: The Institute of Buddhist Studies; Berkeley: The Institute of Buddhist Studies, 2012, lk 71–97. <http://www.shin-ibs.edu/documents/bForum/v2/05Dorje.pdf> (vaadatud 14.04.2015).

tantrapühitsuse käigus selgitatakse huvitatud osavõtjatele salajaste õpetuste tähendust.²⁷

Berzin näitab selgelt, et kuigi tantrate selgitamine akadeemilisel moel pole veel põhieksimus, kahjustab see tantraõpetusi üldiselt ja täpsemalt ka paljastaja isiklikku praktikat.

Salajaste mantrate avalikustamine

Kaasajal on vadžrajaana salajasuse teemadel puhkenud mitmeid arutlusi. Tänapäeval võib igaüks raamatust lugeda kõige salajasemate ja sügavamate juhiste kohta, Läänes saab salajaste tantrapraktikate kohta vaadata filme, virtuaalruum on täis artikleid ja veebilehti tantratest, samuti on vabalt kättesaadavad tantratega seotud pildid, kujundid. Budoloogid arutavad vadžrajaanameetodite salajasi aspekte akadeemilistes teadusartiklites. On juhtunud ka nii, et vadžrajaanaõpetajad ise, võib-olla hirmust õpetuste kadumise pärast, on muutunud tantrate salajasusaspekti osas leebemaks — õpetusi jagatakse seetõttu vahel üsna avalikult, pühitsusi antakse isegi interneti kaudu, inimese füüsiline kohalolek pole alati nõutud.

Võib öelda, et tantraõpetuste salajasuse paljastamisega tehti Läänes algust eelkõige 20. sajandil. Üheks tänapäeva kuulsaks saladuste paljastajaks oli kahtlemata tibetoloogia eelkäija Alexandra David Neel (1868–1969), väsimatu rändaja ja vaimsete õpetuste müstilistest aspektidest kirjutaja. Ta paljastab innukalt kõrgemate tantratega seonduvaid salajasi aspekte, kuid ometi ei jõua oma uurimustes väga sügavale, sest eelkõige köidavad teda tantrameetodite välised küljed.²⁸ Samal ajal kurdab ta, et salapärasel põhjustel pole Tiibeti müstikud millegipärast eriti jutukad.²⁹ Umbes samal ajal, 1927. aastal, ilmus Läänes trükist esimene kuulus Tiibeti raamat, millest sai tõenäoliselt Tiibeti budismi kuulsaim raamat üldse — *Tiibeti surnuteraamat*. Tiibeti keeles taolise nimega teksti

²⁷ Alexander Berzin. Common Root Tantric Vows. — Taking the Kalachakra Initiation. Ithaca: Snow Lion, 2002 [1997]. http://www.berzinarchives.com/web/en/archives/practice_material/vows/general_tantra/common_root_tantric_pledges.html (vaadatud 14.04.2015).

²⁸ Näiteks oma raamatus Magic and Mystery in Tibet, mis avaldati 1929. aastal, kirjeldab ta paljusid salajasi praktikaid, näiteks *rlung sgom'i*, *gtum mo't* ja muid meetodeid.

²⁹ Alexandra David Neel. Magic and Mystery in Tibet. New York: Dover Publications Inc., 1932, lk 229.

tegelikult pole — tegemist on Kar ma gLing pa termatsükliisse kuuluva tekstiga, mille tiibetikeelne nimi on tõlkes *Rahulike ja raevukate kavatsuste kaudu enesevabastamise sügav Seadmus*,³⁰ ja mitte muidugi selle terviktekstiga, vaid selle kahe peatükiga. Evans-Wentzi poolt uue vaimuse laadis tõlgendatud raamatust sai ülemaailmne bestseller. 1960. aastatel täienes teos Carl Gustav Jungi eessõnaga. Hiljem kirjutati *Tiibeti surnuteraamatule* põhinedes ka LSD-kogemusi kirjeldav ja suunav õpik. Siiski väidab Donald Lopez, kes on korduvalt müstikavarje heitva teose ingliskeelse tõlke ja tõlgenduse osas sõna võtnud, et Evans-Wentzi *Tiibeti surnuteraamatul* pole tegelikult Tiibetiga mingit erilist pistmist, see pole tegelikult surmast. See on ameerikalik, Ameerika spiritualismi toode.³¹

20. sajandi 1960. aastatel, kui Tiibeti õpetajad olid sunnitud põgenema Indiasse ja Läände, tekkis uus huvilaine Tiibeti budismi, sealhulgas ka tantrate vastu. Viimaste kohta hakati välja andma uusi raamatuid, teadusajakirjades avaldati artikleid, alustati ka tiibetikeelsete tekstide põhjalikuma tõlkimisega. Materjalide ja tekstide hoogne publitseerimine on jätkunud tänapäevani. See kõik on kindlasti väga tervitav, kuid halvaks küljeks on, et vahel on tantratekstide salajasuspekt täiesti kõrvale heidetud. Selle vastu on sõna võtnud mitmed traditsiooniliste õpetusliinide hoidjad, manit-sedes vadžraanaõpetuste avalikustajaid, et nad enne millegi kuskil avaldamist, olgu see siis sotsiaalmeedias, raamatutes või artiklites, korralikult järele mõtleksid, kas tantraõpetuste avalikuks tegemine on ikkagi vajalik.

Mitmed tuntud Tiibeti õpetajad on salajaste õpetuste sotsiaalmeedias postitamise teemal korduvalt otsustavalt sõna võtnud. Näiteks Dzongsar Khyentse Rinpoche³² selgitab ühes oma Facebooki-postitus-ses vadžraana salajasust, muuhulgas öeldes:

See pole salajane selles mõttes, et seal oleks midagi varjata, vaid seetõttu, et kaitsa harjutajat lõksude ja allakäigu eest, mida tema ego võib talle teele tuua.³³

³⁰ Tiibeti keeles: *Zab chos zhi khro dgongs pa rang grol*.

³¹ Sissejuhatuses on sobiv lugeda Alina N. Feldi arvustust Lopezi raamatu kohta: Donald S. Lopez Jr. *Tibetan Book of the Dead*. Princeton University Press, 2011. http://metapsychology.mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=book&id=6162 (vaadatud 14.04.2015).

³² Dzongsar Khyentse Rinpoche, January 17, 2013: *Social Media Guidelines for So-Called Vajrayana Students* — <http://www.siddharthasintent.org/2013/01/social-media-guidelines-for-so.html> (vaadatud 14.04.2015).

³³ *Ibid.*

Seetõttu ei peaks keegi avalikult jagama õpetusi, millest ta on osa saanud, loomulikult ei sobi postitada ka tantrateemalisi pilte.

Akadeemilisi artikleid lehitsedes võime tänapäeval lugeda põhjalikke ülevaateid dzogtšenist, *atiyoga*'st või *mahamudrā*'st, sealhulgas detailseid kirjeldusi thögali (*thod dgal*) kuuest lambist; leiame kõige salajasemate kanalite klassifikatsioone, mida saadavad sissejuhatavad read „nagu kõik teavad ...“; õpetusi *thigle*'st; selgitusi dzogtšeni kõige salajasemate sissejuhatavate harjutuste ehk *'khor 'das ru shan*'i kohta, ja seda kõike väga põhjalike peensusteni.³⁴ Kuid korrakem veel Alexander Berzini mõtet:

Üldise tantrateooria selgitamine akadeemilisel kombel ei ole küll põhi-eksimus, kuid see nõrgestab praktika jõudu.

Kes andis loa õpetusi avalikuks teha ning kellele on õpetused suunatud?

Salajaste meetodite erineval viisil avalikustamine on tekitanud mitmeid probleeme. Akadeemiliste artiklite kirjutajad tavaliselt ei maini isegi mitte allmärgusena, missuguse õpetaja loal sai avalikustamine teoks. Ometi on ilmselge, et teatud praktikaid väga detailselt kirjeldav õpetlane saab neid tunda vaid traditsioonilise õpetusliini hoidja vahendusel. Vahel juhtub sedagi, et väidetavalt õpetajalt loa ja järelikult ka vastava pühitsuse saanud uurija võrdleb pühitsusrituaali maskeraadiga.

Teine probleem on seotud lugejaskonnaga — kellele on kõrgemate tantratega seotud uurimistöö suunatud? Kas teistele teadlastele, kes koguvad teatud õpetuste ja meetodite kohta vaid infot, sest see tundub olevat huvitav? Kuigi teadusartiklites võib olla põnevaid andmeid kellegi jaoks, kes on ka tegelikult vastava traditsiooniga seotud ja selle järgi harjutab, teab see isik väga hästi, et enne, kui ta pole saanud oma isiklikult õpetajalt juhiseid kõrgemate tantrate ja teiste meetodite kohta, näiteks dzogtšeni thögali kuue lambi kohta, pole tal õigust sellist teksti

³⁴ Siin artiklis ei soovi ma osutada konkreetsetele autoritele ja artiklitele, kuid „nagu igauks teab“, on neid väga palju ning kergesti leitavad.

lugeda.³⁵ Siin tuleb välja tantrate ja teiste kõrgemate juhiste vältimatu tingimus — need pole mõeldud uurimistööks, vaid praktiseerimiseks, tõelise kogemuse saamiseks.

Tänapäeval antakse kõrgemaid õpetusi ka pehmendatud tingimustel.³⁶ Aga kui tegu on näiteks selliste dzogtšeniharjutustega, nagu *'khor 'das ru shan*, *khregs chod* või *thod rgal*, ei tohiks nende detailseid aspekte kunagi avalikustada, isegi mitte akadeemilistes artiklites.³⁷ Kõige rohkem, mida keegi võiks nende meetodite kohta teada, on lihtsalt nende nimed. Tulku Thondup ütleb *dGongs pa zang thal'i*, *Piiritu nägemuse* eessõnas:

Pealegi, kui loeme dzogtšeni vaate ja meelesharjutuste kohta, mida me pole veel isiklikult kogunud või mida me pole veel valmis kogema, omandame mõistelise või intellektuaalse info enne, kui oleme seda valmis mõistma. Selline info võimaldab meil luua selle kogemuse kohta mõisteid. Hiljem on meil raske otsustada, kas kogeme tõelist kogemust või kujutame seda enesele vaid ette, toetudes infole, mille saime enneaegselt.³⁸

Seega võib öelda, et kõrgemate tantrate mõistete ja kirjelduste lugemine, ilma et oleksime õpetajalt saanud õiget pühitsust või kui me pole ise meetodit piisavalt praktiseerinud, on edasisele harjutamisele suureks takistuseks, piduriks meie võimele kogeda tõelust nii, nagu see on. Siinkohal võime vaid loota, et kõrgemate õpetuste kahekordne salastatus töötab hästi — neile, kes pole asjasse pühendatud, sisu ei avaldu.

20. sajandi lõpust alates on suurenenud huvi tantrate ja teiste kõrgemate õpetuste vastu ka ülikooliringkondades. Ülikoolide juurde on rajatud mitmeid tantrauurimiskeskusi ning -harusid. Näiteks Hamburgi ülikoolis on loodud Tantrauurimiskeskus (Centre for Tantric Studies), mille esilehte kaunistab sissejuhatav tekst, kus öeldakse, et see valdkond (tantrad) on alles viimastel aastatel piisavat teadlaste tähelepanu saanud.³⁹ Kuigi Tiibeti budismi kõrgematest tantratest on saanud akadeemiline uurimisobjekt,

³⁵ Ningma koolkonna õpetaja, Bhutani ningma koolkonna pea Gangteng Tulku Rinpoche rõhutab seda pidevalt, samuti ka teiste traditsiooniliste õpetusliinide hoidjad.

³⁶ Mitmed õpetajad on vähendanud ettevalmistavate harjutuste saja tuhandelise kordamise kümnele tuhandele.

³⁷ Suuline informatsioon Gangteng Tulku Rinpocheilt.

³⁸ Avaldamata tekst.

³⁹ <https://www.tantric-studies.uni-hamburg.de/> (vaadatud 14.04.2015).

ei räägita sealjuures midagi traditsiooni salajasusest. Pigem näib, et niipea kui tantrad on ülikooli turvaliste uste vahelt sisse pääsenud, on nende salajasus ukse taha jäetud ning tantratest on saanud avalik uurimisobjekt, millele tuleb tingimusteta võimaldada teadlaste tähelepanu.

On ka teistsuguseid näiteid — mõnikord tehakse tantraga seonduvad materjalid küll avalikult kättesaadavaks, kuid lootuses, et haritud lugejad võtavad veebilehel vilkuvat hoiatusteksti tõsiselt. Näiteks Vajrayana Research Resource veebilehel,⁴⁰ mis on mõeldud rahuldama vadžrajaana budismi alal uurimustööd tegevate uurijate või tõlkide vajadusi, on esilehel sobiv hoiatus, mida märkab igaüks, kes on tulnud endale meelepärasalt salajast materjali alla laadima. Hoiatuses öeldakse:

Traditsiooniliselt tohivad teatava osaga siinolevast materjalist tutvuda vaid need, kes on saanud vastava õpetuse kvalifitseeritud liinihoidjalt sobiva pühitsuse ja loa. Paljud õpetajad peavad selliste tekstide pühitsuse või loata lugemist potentsiaalselt kahjustavaks.⁴¹

Kuna vadžrajaana praktiseerijate hulk Läänes kasvab, siis on vajalik, et teatud tekstid oleks neile praktilistel kaalutlustel kättesaadavad. Viimastel aastakümnetel on oluliselt suurenenud ka tantratõlgete hulk. Mõnda neist tõlgetest võib osta poest või e-poest, mõned raamatud on müügil dharmakeskustes. Viimasel juhul peab tekstist huvitatu esitama mõjuvad tõendid, et ta on teksti lugemiseks saanud vajaliku pühitsuse ja juhised. Enamikul juhtudel on need tingimused kirjas ka raamatu eesõnas. Taas sõltub siin kõik lugejast, kes oma aususes hindab, kas ta on teksti lugemiseks sobiv anum (vastuvõtja) või mitte, kuid loota võib ka tantrate eneste salajasele loomusele.

Kokkuvõtteks

Tundub, et Tiibeti budismi kõrgemate tantrate salajasusaspekti käsitlemine akadeemilistes ringkondades tuleks üle vaadata. Kuigi igaühel võib salajasuse kohta olla eriarvamus, pole sobiv, kui traditsiooniline arusaamine salajasusest ning selle põhjustest täielikult üle parda heidetakse.

⁴⁰ <http://vajrayana.faihtweb.com/index.html> (vaadatud 14.04.2015).

⁴¹ http://vajrayana.faihtweb.com/rich_text.html (vaadatud 14.04.2015).

On isegi vajalik, et kõrgemate tantrate kohta vaid ajaloolist uurimistööd (on selge, et ka ajalooline uurimus nõuab erinevate meetodite detailset kirjeldamist) tehes peaks uurija saama loa vastava traditsiooni liinihoidjalt, mille kohta võiks olla mäрге vähemalt teadusartikli allmärguses või raamatu eessõnas. Tiibetlased, kes on läbi ajaloo *madhyamaka*-vaate aspektide üle tulistelt vaieldnud, pole kunagi pidanud suuri debatte kõrgemate tantrate praktiliste üksikasjade üle. Kui seda on ka juhtunud, on selge, et nende argumentid ei põhine akadeemilisel uurimistööl, vaid isiklikul kogemusel ja mõistmisel. Väga eriomased kõrgemate tantrate aspektid pole kunagi olnud debati teemaks ning avalikult neist ei räägita.

Kui see on nii, võiks küsida, kas kõrgemate tantrate uurimine on lääne teadusparadigmale üldse sobivaks objektiks? Näib ju, et kõrgemad tantrad omavad vaid praktilist tähendust, mida ümbritseb traditsiooniline lähenemine: teksti edasiandmine, kvalifitseeritud õpetaja antud pühitsus ning praktiseerija vastavad ettevalmistavad harjutused. Sellega ei soovi ma siiski kindlasti väita, et budismi õppimine, mida ei toeta praktilised meeiharjutused, oleks täiesti kasutu.⁴² Budismi võib ja tuleb mõista ka eetilisel, filosoofilisel, psühholoogilisel ja ajaloolisel tasandil. Kuid ikkagi on kõrgemate tantrate puhul olukord erinev, sest nende eesmärk on seotud eelkõige isikliku kogemusega ning see ei saa olla lääne akadeemilistele uurimiskriteeriumitele, kus salajasusel kohta pole, vastav uurimisobjekt.

⁴² Freiburger, Oliver, 2004. "Buddhist Canon and the Canon of Buddhist Studies". In the Journal of International Association of Buddhist Studies (JIABS), 27/2. Selles artiklis tsiteerib autor peamiselt O'hyun Parki arvamusi, mille ta ümber lükkab.